

Ion CIOCANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

SPIRITUL AUTOHTON ÎN NUVELISTICA ANILOR '60-'70

Abstract. This study is assigned to the principled renewals of the novelistic of East of Prut of the 60s. After the first postwar decade, dominated by the communist ideology, being reflected by Party judgments about the magazines «Zvezda» and «Leningrad», about the work of Vano Muradeli „The Great Friendship” etc., then by the local one – „On the state of Soviet artistic Moldavian literature and the measures to improve it”, the horizon of the prose of the east of Prut was one particularly dark, as it was outlined in the stories and novels of I. Canna, Ia. Cutcovețchi, L. Barschi etc. There was required a fundamental change, a return of the writers to the troubles, the needs of the local people, to the traditions and the native folklore etc.

The prose of the East of Prut was saved by Ion Druță and Vasile Vasilache, then by the younger writers as Gheorghe Malarciuc, Mihail Gheorghe Cibotaru, Vlad Ioviță, Iacob Burghiu, Nicolae Esinencu. The study focuses on the analysis of the books „La noi în sat” and „Dor de oameni” by Ion Druță, „Tăcerile casei aceleia” by V. Vasilache, „Din moși-strămoși” by Gh. Malarciuc, „Soare în cârjă” by Ia. Burghiu, „Râsul și plânsul vinului” by V. Ioviță, „Sacla” by N. Esinencu, who founded the qualitative novelistic of the East of Prut, valuable to a great extend even today.

Keywords: Prose, story, novel, talent, local spirit, soul anxiety, suggestion, conflict, dramatic...

În contextul nenumăratelor hotărâri venite de la Moscova (despre jurnalele «Zvezda» și «Leningrad», despre opera „Marea prietenie” a lui Vano Muradeli, despre repertoriul teatrelor dramatice și altele) n-ar fi trebuit să ne imaginăm că RSS Moldovenească ar fi putut întârzia să se pricopsească – la timp și fără pierderi – cu o hotărâre locală pe potriva celor unionale – „Despre starea literaturii sovietice moldovenești și măsurile pentru îmbunătățirea ei” din 22 noiembrie 1948, cu articole programatice inserate în organele de presă ale Comitetului Central al partidului comunist al Moldovei, ca cel intitulat „Să dezrădăcinăm până la capăt naționalismul burghez”, și cu alte manifestări concrete ale grijii „părintești” a partidului comunist față de puritatea ideologică a literaturii și artei. De la sine înțeles, nu numai scriitorii propriu-ziși, dar și criticii de specialitate – ba aceștia în primul rând! – au fost obligați să răspundă cât mai operativ și mai adecvat spiritului acelor hotărâri cu care nu era de glumit. Regimul comunist totalitar ținea strâns în mâini frâiele acestui sector important al vieții. După atâta amar de vreme, câtă a trecut, nu are nici un haz să ne întoarcem la sloganurile prezentate drept grijă părintească a partidului de evoluția și destinul literaturii și artei sovietice.

În schimb ni se pare instructiv un popas scurt la un articol de zile mari al lui Andrei Țurcanu, *Procesul literar postbelic între dogmă și creativitate*, inclus în cartea „Bunul simț” a autorului, din care cităm fragmentar. Se știe că în Basarabia interbelică își începuseră activitatea literară scriitori talentați și trecuți prin școli și universități de mare prestigiu: Emilian Bucov, Nicolai Costenco, Bogdan Istru, George Meniuc, Alexandru Robot ș.a. Despre unii dintre aceștia a spus cuvinte măgulitoare G. Călinescu în marea sa *Istorie a literaturii române...* din 1941. Cum au evoluat ei după 28 iunie 1940, când tancurile moscovite ne-au „eliberat”? „Limpezirea formelor poetice în marginile unui primitivism greu de închipuit la niște personalități de o elevată cultură europeană, trecerea bruscă a unor poeți basarabeni de la o poezie modernă la versificările rudimentare din anul 1940, mimarea chinuită a unui patos de încântare în fața unor presupuse prefaceri socialiste în lumina privării absolute de opțiune de către tirania totalitară nu sunt decât mutilări de conștiință, dezastre ale spiritului uman. «Metamorfoza» doar a unui poet, Alexandru Robot, e de ajuns pentru exemplificare. O poezie redusă la un repertoriu sufocant de teme, ritmuri, imagini, care substituia creația printr-un surogat al conjuncturismului politic, umilește însăși ideea de scris și de scriitor. De altfel, acesta e și scopul unui regim totalitar. Folosind metodele cele mai diferite – de la atacul brutal și calomnie până la elogiul iezuit al eșecurilor și nonvalorii evidente – să umilească și să suprimă orice manifestare de independență și demnitate, să supună totul propriei «slujiri», să prevină posibilele manifestări de libertate, posibilele revolte...” – întrerupem citatul, și așa cam lung, dar întreg articolul colegului Țurcanu este concludent pentru reconstituirea și explicarea climatului social-politic și estetic în care a fost nevoită să se dezvolte literatura est-pruteană în primul deceniu postbelic, iar parțial și în anii '70-'80 ai secolului trecut. Și totuși, încă un citat din Andrei Țurcanu se cere aici reprodus: „Până nu demult, fiind nesatisfăcuți de asincronia peisajului literar autohton cu mișcarea modernă a literelor, adesea ne-am întreat alarmati, cu implicita exagerare critică a sentimentului de insatisfacție: «De ce nu avem literatură?» Perspectiva istorică ne îndeamnă însă să ne întrebăm altceva: «Cum de totuși am mai avut în aceste condiții literatură?»” (Andrei Țurcanu, *Bunul simț*, Chișinău, Editura „Cartier”, 1994, p. 215 și urm.).

Am avut și avem literatură, datorită evoluției iminente a timpurilor și venirii în domeniu a unor scriitori talentați, în măsură să iasă de sub tutela grijii „părintești” din partea partidului și a partinicilor.

În proza scurtă a timpului, semnalul înnoirii a fost dat de Ion Druță încă în 1953, prin cărțulia *La noi în sat*. În crochiurile și povestirile acestui autor venit de-a dreptul de la țară, aflat departe de indicațiile lui Stalin, Gorki, Jdanov și ale altor conducători temuți ai procesului literar din întreaga URSS, viața apărea în formele ei naturale, neașe. Amănunte și detalii proaspete, nemeșteșugite, evocate firesc și plastic în momentele cele mai potrivite ale narațiunilor, constituiau farmecul acelor prime încercări de proză străine de tutela partinică pe care fuseseră nevoiți s-o accepte Ion Canna, Ion D. Ciobanu, Grigore Adam (inclusiv în nuvela sa elogiată la timpul apariției, *Hartene*), dar și Bogdan Istru în cartea de nuvele *Drumuri spre lumină*, din 1947), nemaivorbind de Lev Barschi sau Iacob Cutcovețchi în volumele lor ilizibile. Începutul emancipării epicii scurte est-

prutene de sub tirania indicațiilor partinice și a schematismului îngrozitor a fost continuat cu succes de Ion Druță în cărțile nuvelistice *Dor de oameni* (1959), *Piept la piept* (1964) și *Osânda căutării* (1969). Personajele prozei druțiene sunt oameni vii, embleme impresionante ale vieții basarabene, netrecuți prin ciurul „cerințelor” faimoaselor hotărâri de partid și al cenzurii comuniste strangulatoare a suflului etnic sănătos și a bogăției spirituale naționale manifestate în nuvele de mare răsunset în epocă, dar și mai târziu: *Sania*, *Trânta*, *Dor de oameni*, *Bătrânețe*, *haine grele*, *Nicolae Anton și cei șase feciori ai lui*, *Murgul în Crimeea* ș.a. O parte a acestor nuvele ale scriitorului se lasă lecturate cu plăcere și astăzi, grație substratului lor liric și, totodată, dramatic, stilului lor ironic și umoristic atât de specific folclorului nostru național, manierei narative crengiene și altor însemne ale tradiției literare românești echivalente cu o sfidare fățișă, deși prin nimic evidențiată în mod expres, a întregii politici literar-artistice a timpului.

Spiritul popular sănătos a pătruns și în povestirile și nuvelele unui alt scriitor basarabean de real talent, purtător tenace al graiului moldovenesc curat, de o expresivitate exemplară, cunoscător fin – și el – al realității vieții satului, prin nimic falsificată și deformată prin optici ideologice străine procesului literar firesc – Vasile Vasilache. În 1961 acesta semna cărțulia *Trișca*, din care pentru studiul de față evidențiem nuvela *Mătușa Coliboaia*. Pe timp de iarnă imediat postbelică, satul de la codru, înzăpezit până pe la streșinile caselor, e vizitat – serile – de câte un lup. O bestie hămesită se înnădește la gogineața mătușii. Întâlnirea femeii cu oaspetele nepoftit, încleștarea mâinilor ei în grumazul lupului, reacția mătușii la încercările fiarei de a scăpa de greutatea stăpânei care o încălecăse și o ținea ca în clește – totul e prezentat de autor în mod fantastic de real și impresionant. E pentru că Vasile Vasilache era predispus de la bun început spre o gândire parabolică. Pornind de la vreun caz concret din viață, el tindea să extragă din acesta o învățătură, o valoare etică tănuțită în chiar miezul adânc al cazului, după cum se întâmplă în episodul încălecării lupului de către mătușa Coliboaia, nuvelă memorabilă prin portretul moral atât de bine sculptat prin cuvinte și fapte neaoșe, nemaîntâlnite în proza est-pruteană preocupată până atunci de probleme „majore”, precum lupta împotriva cotropitorilor germani (și români), setea oamenilor de a intra în colective de muncă de tip nou, socialiste, glorificarea sentimentului de dragoste pentru popoarele unite de marea Rusie sub steagul leninist-stalinist etc. Curând spontanitatea prozelor scurte ale scriitorului și spectaculozitatea verbală a acestora se pomenesc dominate de meditații profunde referitoare la demnitatea omului, la atașamentul acestuia la glia natală, la vicisitudinile vieții, la dârzenia omului în strădaniile lui întru supraviețuire și perfecționare morală, prin mijlocirea unor personaje la fel de pitorești ca ale prozelor sale timpurii (mătușa Coliboaia, moș Călinaș etc.). Vasilache abordează probleme complicate ale existenței umane în plan universal, ca viața și moartea, rostul dăinuirii omului pe pământ, nemurirea sufletului omenesc. *Negara*, *Tăcerile casei aceleia*, *Priveghiul mărginașului* și alte povestiri de început ale scriitorului sunt urmate de nuvele autentice, care îndreptățesc în principiu și în întregime titlul de sondor îndrăzneț al sufletului și mentalității omului gânditor la probleme esențiale ale vieții, morții și nemuririi, cum sunt *Elegie pentru Ana-Maria*, *Izvodul zilei a patra*, *Surâsul lui Vișnu*.

Ion Druță și Vasile Vasilache au protestat în nuvelistica lor timpurie în mod oarecum pașnic, fără să opună vreo rezistență cel puțin verbală regimului comunist totalitar; ei pur și simplu au ignorat sloganurile propagandistice privind încadrarea în campaniile de ostracizare a capitalismului aflat „în putrefacție”, de preamărire a modului colectiv de muncă etc. Ei au revenit la o scriitură de tip folcloric sau crengian, exaltând modul de viață constituit istoricește al țăranului basarabean care, chiar în condițiile draconice de după 28 iunie 1940, au arat și semănat, au adus pe lume fii și fiice, le-au asigurat o existență cât de cât normală ca să poată învăța carte. Abia mai târziu atât Ion Druță, cât și Vasile Vasilache aveau să aștearnă pe hârtie unele atitudini sfoase de neacceptare a politicii și ideologiei comuniste (primul în nuvela *Șoapte de nuc* din 1964, al doilea în *Negara* din 1970).

Pe urmele lui Ion Druță și Vasile Vasilache veneau alți prozatori cu o cunoaștere bună a vieții de la țară, a tradițiilor și obiceiurilor demult demne să fie puse în pagini de carte națională. Primul care merită să fie evidențiat aici este Gheorghe Malarciuc. În contextul întoarcerii întregii nuvelistici est-prutene la tradițiile noastre seculare, la prezentarea inspirată a credințelor și obiceiurilor naționale, la istoria, năzuințele și speranțele înaintașilor, altfel zis – ale ignorării fățișe ori tacite a faimoaselor hotărâri partinice cu privire la literatură și artă, el merită un cuvânt de prețuire pentru cartea pentru copii *Din moși-strămoși*, din 1959. E o suită de crâmpie răzlețe din viața și activitatea înaintașilor neamului, care se citesc și în prezent cu plăcere, cu interes și cu folos.

Chiar prima nuvelă din carte, *La școala domnească*, e un episod incitant din viața școlii domnești de la Biserica „Trei Ierarhi” din Iași. Elevul, căruia i se încredinșase supravegherea celorlalți colegi, îl pârâse pe unul dintre aceștia că ar citi „scrieri eretice”, pe care „le dă și altora să citească”.

Îngrijitorul școlii domnești era mitropolitul Varlaam. El a poruncit să fie chemat elevul cu pricina. Acesta se chema Nicolae Milescu și-l informă pe înaltul prelat că citise „Alexandria” și cronica vornicului Grigore Ureche, „amândouă tălmăcite și scrise pe înțelesul fiștecăruia în limba noastră”, după care îl întrebă smerit pe mitropolit: „Au făcut-am rău? Că pe noi aici ne învață mai mult turcește și grecește să cântăm în strană la Golia ori la „Trei Ierarhi”, iar puținul, ce în limba noastră este ticluit, n-avem învoire să citim”. Milescu i se plânse îngrijitorului școlii și de alte nelegiuiri, drept care „tânărul acesta, cu vorba lui, a mișcat inima sfinției sale”. Nuvela se încheie cu înțelegerea perfectă dintre bătrânul cărturar care dăduse „Cazania” sa și tânărul Nicolae Milescu, abia pornit în lumea marilor noștri cărturari: „În chilia strâmtă din ograda bisericii „Trei Ierarhi”, două inimi se găsiră, apropiindu-se cu dragoste și înțelegere”.

În ciuda zgârceniei tânărului pe atunci scriitor, personajele nuvelei apar în adevărata lor valoare și măreție, ca două efigii ale culturii naționale.

Or, într-o desfășurare ceva mai largă, mai concretă și cu accente mai esențiale, se prezintă nuvela *În codrul Tigheciului*, din care se lasă ușor înțeles personajul ajuns musafir al lui Haralambie Prisăcarul, răzeș obidit rău de domnitorul Petru Aron Vodă, ucigașul lui Bogdan Vodă, care a fost tatăl lui Ștefan Vodă. Vorbele acestui „boier”

și demnitatea gesturilor lui îl cuceresc și pe răzeș, și pe cititor. Însă abia când vin pe urmele lui o întreagă ceată de însoțitori, Haralambie Prisăcarul și cititorii nuvelei conștientizează că în ospetie la casa din codrul Tigheciului fusese însuși marele domnitor Ștefan Vodă, lăsând o urmă de neșters în inima oricărui cititor.

Gheorghe Malarciuc proceda inspirat, selectând pentru alte proze scurte amănunte și detalii concludente și vorbe caracterizante pentru Dumitrașcu-Vodă Cantemir (*Judecata cea mare*), Eminescu și Maiorescu (*Invitatul doamnei Kremnitz*), George Coșbuc (*Cântec de revoltă*), Ion Creangă (*Odată iarna...*) și pentru câteva alte personaje, dintre care pitorești sunt, mai ales, copiii care închipuie un adevărat spectacol cu Ștefan Vodă, Mircea cel Bătrân și Dan, căpitan de plai.

Cartea *Din moși-strămoși*, apărută în 1959, ni-l prezenta pe scriitor ca pe un brav evocator al spiritului nostru național. Or, ea a văzut lumina tiparului fără o nuvelă care stârnise mare vâlvă în sferile diriguitoare ale culturii sovietice moldovenești. Proza respectivă avea titlul *Țara Moldovei* și se întemeia pe evocarea călătoriei în Moldova medievală a doi înalți demnitari din Veneția, Antonio și Lorenzo, încântați de natura meleagului moldav și având mari planuri comerciale. Ei sunt prinși de oștenii domnitorului, cercetați și, la rugămintea lor, prezentați lui Bogdan-voievod. „Excelență... Sunt neguțător de la Genova. Șițiam aceste locuri fără stăpânire...” încearcă a se dezvinovăți musafirii. În urma scurtei conversații cu Bogdan-voievod, acesta le spune răspicat ce cuprindea la acea oră Moldova: „Spre amiază-zi până la Dunăre, spre soare-răsare până la Marea Neagră, spre miezul nopții până la Nistru, spre soare-apune până la Siret și Troțuș – aceasta este Țara Moldovei!”.

S-ar părea: e o simplă informație de ordin istoric, pe care tânărul prozator Malarciuc o pune în gura domnitorului medieval, spre cunoștința unor musafiri străini, totodată și spre atenția cititorilor săi locali, care nu cunoșteau istoria adevărată a propriei lor țări. Dar nuvela despre Bogdan-voievod a fost smulsă din cartea de la 1959, ca una subversivă, dăunătoare, iar autorul – demis din funcție și lăsat fără dreptul de a publica. Nu era atât de simplu a scrie adevărul, chiar acel vechi și incontestabil. Cu referire la acest episod al nuvelei *Țara Moldovei* regretatul Arhip Cibotaru scrie în cartea sa de memorii „Pe timpul lui Teleucă”: „Cum de a îndrăznit Malarciuc să lărgească Moldova? Cine i-a permis? Auzi dumneata? De la Carpați și până la mare? *Nicego sebe pofte!* Ce vor zice frații noștri ucraineni? Obrăznicie naționalistă! Trebuie să fie pus la punct... Așa sau cam așa cugetau șefii de atunci, asta era atitudinea lor față de istoria acestui popor de care le era silă. Aveau grijă mare să nu fie lezați în amorul lor propriu frații ucraineni care ciordiseră cu ajutorul lui Hrușciiov două hălci grase din nordul și din sudul teritoriului nostru cu tot cu populația băștinașă. Aceasta nici până acum nu se lasă ucrainizată pe de-a-ntregul. Cu toate că a fost dizolvată în masa de coloniști aduși de aiurea. Cu toate că numărul de școli cu predare în limba maternă s-a redus. Cu toate că au fost schimonosite după calapodul slavon denumirile de localități și așezări străvechi. Această populație «îndărătnică» nu și-a uitat limba și obiceiurile strămoșești” (Arhip Cibotaru, *Pe timpul lui Teleucă*, Chișinău, Editura „Universul”, 2010, p. 85-86).

Încercarea scriitorilor de a se încadra în procesul de evocare corectă și inspirată a trecutului istoric, dar și a unor probleme ale istoriei contemporane, evidențiate de Arhip Cibotaru pornind de la același adevăr istoric citat de Gheorghe Malarciuc în novela sa, era ostracizată cu strășnicie.

Dar și diversele aspecte ale realității contemporane își așteptau scriitorii care să ia în dezbateră artistică întru cunoașterea cât mai bună și popularizarea lor printre generațiile tinere. Le-au intuit la timp și le-au abordat cu talent și pricepere scriitorii debutanți din 1965 Mihail Gh. Cibotaru, Vlad Ioviță, Iacob Burghiu. Primul dintre cei numiți aici a îndrăznit să descopere pentru literatura noastră obiceiul strămoșesc *Vadra*, într-o navelă cu același titlu. O echipă de constructori, urcați deja pe schelele grajdului pe care-l înălțau, comentează nunta tinerei Marușca din Chetroșeni, pe care o lua de soție un flăcău din satul vecin Năpădeni. Din echipa de constructori făcea parte și Lisandru, care se avusese de bine cu fata care tocmai se mărita. Comentează și el desfășurarea nunții, judecând după cântecele fanfarei. „O scot cu danțul” – se gândi Lisandru. Îi vedea parcă pe flăcăi și fete, ținându-se de mână și înconjurând în ritmul dansului de trei ori masa, cu tot cu mire și mireasă. Apoi tot ținându-se de mâini, ies șirag din casă. Primul vornicel aruncă „stuhul” peste casă. Poate că ar fi trebuit el, Lisandru, să-l arunce. Cică, dacă „stuhul” ista nu trece acoperișul casei, vine mireasa înapoi. Așa vorbește lumea... Ea însă, Marușca, n-o să mai vină. Niciodată. Chiar dacă „stuhul” n-a trece casa...”

Îndemnat de ceilalți constructori, Lisandru „coborî de pe schele și o luă spre mulțimea agitată. Alerga pe de-a dreptul peste arătură, ca un nebun. Abia-și trăgea sufletul. Păru-i dădea în ochi. Sudoarea i se prelingea pe bărbie. Simțea că fața-i arde ca stropită cu var.

– Ia uitați-vă, bre, la el!” – strigă cineva de pe schele cu îngrijorare în glas, arătând spre cel ce alerga din toate puterile.

– Da ce credeți că o s-o lase să iasă din sat fără „vadră”? – râse profetic într-un dinte Gârliță.

– Ia, bre, nu mai lehai și tu atâta, – i-o trânti în față badea Efim. Apoi se întoarse către ceilalți: – Hai încolo, să nu se întâmple vreo pozna.

Coborâra de pe schele și o luă cu toții grăbiți spre drumul de la marginea satului, unde se adunase mulțime de lume. Ion Roată și Vasile Scurtu țineau caii de dârlogi, iar Dumitru Măță se căznea să scape din mâinile câtorva vornice și să se repeadă spre mire, căci acela nu se prea grăbea să scoată banii pentru fata pe care o ia din sat străin. Marușca se făcuse la față una cu rochia de albă. Bărbia-i tremura nestăpânită. Caii nechezau și se zbăteau ca turbați în hamuri, trăsura se legăna nervoasă pe arcurile nalte și moi.

Lisandru Zănoagă își făcea loc cu coatele prin mulțime, sforțându-se să răzbată la trăsura. Cineva îl apucă de umăr să-l rețină, dar Lisandru se suci în loc, îl îmbrânci și înainta mai departe. Când îl zări Ion Roată, strigă o dată de se cutremură mulțimea:

– Stați, bre! Uite, lasă el să se răfuiască! E dreptul lui! El mai mult a jucat-o!

Oamenii își întoarseră privirile. Pe un moment toți amuțiră. Parcă încremeniseră. Cei din față se dădură instinctiv la o parte și el se văzu lângă trăsura. Privea încruntat la butucul roții, care se mișca ritmic după zbaterea și frământarea cailor. Părea că stă

la cumpănă, cu ce să înceapă. Să-l înșface de beregată pe cel ce-a venit dracul știe de unde și i-a răpit dragostea? Să-i împuște ei câteva perechi de palme pentru că l-a trădat și l-a rușinat în fața unui sat întreg? Să apuce binișor de butucul ista și să-i facă vânt trăsuri, așa încărcată cum este, tocmai în fundul râpii de alături? Sau să le-o taie surd și poruncitor: – Vadra!

Să-l vadă oamenii că încoace l-a adus nu durerea unei mari pierderi, ci mândria, ambiția și disprețul lui de bărbat.

– Lisandru? – șoptiră cu mirare și cu teamă buzele palide tremurătoare ale miresei.

Zănoagă își ridică instinctiv privirea spre ochii ei negri, amăgitori, în care se adunase acum atâta frică...”.

Tânărul scriitor de la 1965 și-a imaginat pe viu acest episod dramatic memorabil de care nu pomeniseră prozatorii noștri de până la cea dată. Până un alt flăcău îl îndemnă pe iubitul de odinioară al miresei: „– Cere, măi Lisandre, vadra, ce taci?”

Abia atunci Lisandru „porni încet spre cai, îi tipări pe coastele asudate, le pipăi hamurile înspumate, de parcă vroia să se convingă dacă-s așezate omenește. Le zise apoi celor doi, care mai țineau de dârlogi, să se dea la o parte și iarăși se apropie de trăsură. Privi la Marușca, apoi la cel de alături de ea, care acum scosese grăbit din buzunar un șumuiag de bani și i-l întinse. O ușoară umbră de amețală, ca după o cană de vin tare, îi flutură lui Lisandru pe dinaintea ochilor. Pentru prima dată îl vedea. Și parcă nu-i venea a crede că acesta-i el, mirele Marușcăi, pe care ea atât de mult îl lăuda prietenelor sale, adăugând că pe lângă faptul că e învățător, are și o casă bună, cu televizor, cu mobilă și alte lucruri scumpe, cu vite și orătănii în curte...

Lisandru respinse cu dispreț mâna uscățivă și tremurândă. Ea îl înțelese fără cuvinte și căuta să-și țină cu mândrie capul sus; chipurile, mi-am ales ce-am vrut și nu-i treaba nimănui să se amestece.

Lisandru simți o ușurare în suflet. Se întinse și luă din mâna vornicelului de alături garafa de vin.

– Of, Doamne, are să facă o poznă! – se auzi un glas de femeie.

Flăcăul se dădu și mai aproape de trăsură. Pe fața lui apăru un zâmbet zeflemitor.

– Să vă fie veșnică dragostea, cucoană mireasă și cucoane mire. Să vă trăiască casa, televizorul și găinile. Să fiți fericiți!

Duse garafa la gură. Dar se răzgândi. Nu bău. O repezi de butucul roții. Cioburile se împrăștiară zgomotos și țărâna drumului se grăbi să soarbă băutura vărsată.

– Asta e! – rosti el hotărât.

Fața miresei era una cu rochia și tremura toată ca scuturată de friguri. Mirele, palid și speriat și el, îi întinse iar banii cu mâna lui străvezie. Lisandru râse înțepător:

– Nu face să te sărăcești pentru o nimica toată...

Băgă apoi mâna în buzunar, unde-și aminti că are niște copeici, scoase câteva monede sunătoare și le aruncă demonstrativ în brațele mirelui. Acela zgâi și mai tare ochii.

– Pentru garafă. Să nu rămânem datori, – adăugă Lisandru.

Lumea privea curioasă și mirată la cele ce se petreceau. Căii se repeziră înainte și vorniceii o luară în silă după trăsură...”.

La drept vorbind. Mihail Gh. Cibotaru găsisese până aici o soluție neobișnuită, neordinară momentului dramatic tradițional. Nuvela sa, care pusese în așteptare cititorii, se încheie cu o adevărată lovitură de teatru, iubitul de odinioară al miresei necerând și neacceptând „vadra”. Nu întâmplător constructorii din echipa lui Lisandru „îl priveau în tăcere”, iar badea Efim „zâmbea mulțumit”: tânărul constructor avusese o purtare corectă și demnă.

Apoi mai sunt ultimele cuvinte ale nuvelei: „Iar după deal, la Năpădeni, muzicanții nu se mai auzeau. Amuțiseră, de parcă uitaseră că le vine nunta”, după care cititorul e pus să creadă că mireasa și mirele își vor continua viața în comun, după cum se înțeleseseră, sau poate totuși ei aveau a analiza adânc întorsătura nebănuită, pe care o cauzase Lisandru prin comportamentul său corect și demn, și să strice nunta?

Oricum, Mihail Gh. Cibotaru dădea încă în prima sa carte o nuvelă meritorie, întemeiată pe interpretarea îndrăzneată a unui obicei străbun, a cărui evocare nu cadra cu nicio prevedere partinică dintre cele menite să ferească oamenii de artă ai timpului de o eventuală cădere în greșeala de a acorda atenție spiritului autohton, bănuind din capul locului că ar conține elemente naționaliste și de altă natură, considerate adevărate piedici în calea evoluției artei sovietice a timpului...

De altfel, căutările scriitorilor tineri de la 1965 se soldau și cu sondaje sufletești profunde, inimaginabile în contextul hotărârilor partinice pomenite și al prozei imediat postbelice, reprezentate de Ion Canna, Ion D. Ciobanu, Bogdan Istru și chiar de Grigore Adam, căruia nu-i erau totalmente străine obiceiurile și credințele populare milenare ale poporului nostru. O nuvelă a aceluiași prozator Mihail Gh. Cibotaru, intitulată *Vivornița*, se prezintă ca o scrutare migăloasă a sufletului unui tractorist, Toader, ajuns în stepile cazahe împreună cu soția sa Veronica, începând cu momentul în care apără în preajma lor Anatol, iubitul de până atunci al Veronicăi. Fusese o dragoste mare, care nu-i permisese lui Anatol să plece și el în Cazahstan, pe urmele Veronicăi, între timp căsătorită cu Toader. Tustrele personaje sunt puse la o grea încercare. Mai ales, Toader. Mai cu seamă, în seara cu o viforniță cumplită, în care Anatol se pomeni înghețat la volanul tractorului înzăpezit. Când îl descoperi în urgia nesfârșitei stihii, primul gând al lui Toader a fost să se răzbune pe acel care-i furase liniștea căminului conjugal. „Nu. Nu trebuie să-l lase așa. Trebuie să se răzbune. Cu orice preț!

– Am să-l... – mormăi el, cu fălcile încleștate, gata să lovească, de parcă vinovatul ar fi fost înaintea sa”.

Și iată-i pe cei doi la un metru depărtare unul de altul.

„– Ieși, ticălosule, afară! – se răstește el (Toader – *I. C.*) la tractoristul ce se aplecase parcă cu teamă peste volan. Însă acela nu răspunde. Atunci Toader îl înșfacă cu o mână de piept, scoțându-l cu forța și blenduindu-l la pământ. Anatol cade ca un sac, gemând cu greu. Apoi e iarăși liniște. Numai viforul urlă și urlă, ca ieșit din minți. Toader se apleacă asupra dușmanului, privindu-l crunt de aproape, iar mâna dreaptă îi tremură în bătaia vântului cu tot cu cuțit. De odată își dă seama că acela îngheață. Ce să facă cu el? Cum

să procedeze? Să-l apuce de un picior și să-l târâie într-o văgăună, să-l găsească tocmai la primăvară cioroii? Să-l izbească o dată cu cuțitul și să-și răcorească sufletul? Ori să-l lase aici, în mijlocul pustietății acestea de gheață, să-l mănânce dihăniile sau să-l troienească încetul cu încetul și pentru totdeauna zăpada? Cine să știe că el, Toader, a dat peste dânsul și l-a lăsat să piară? Da. Așa e cel mai bine. Să-l lase și să plece. Să fugă cât mai repede. Nici urmă să nu-i rămână pe aici. Că vifornița singură îi va face felul. Nu mai are mult”.

Or, tot atunci Toader „apucă mâna celui de jos și văzu că e rece ca gheața. Pulsul nu se mai simțea. Și în momentul acela parcă-l lovi un cuțit în inimă.

– Îi gata! răcni speriat. Vântul îi purtă țipătul peste întinsurile reci până-l destrămă. Ura de adineauri se prefăcuse în spaimă. În spaimă strașnică ce te cuprinde când în mijlocul unei pustietăți te afli numai tu și un om care moare.

Se aplecă, îi descheie haina, cămașa și-și lipi urechea de partea stângă a pieptului. Își opri răsufierea, ascultând încordat cu gura căscată. Auzi o bătaie slabă venită parcă de cine știe unde din străfunduri.

– Îi viu! – strigă din nou, cât îl ținură puterile, de parcă ar fi vrut să dezmintă în fața stepei înzăpezite vorbele de adineauri”.

Acest punct culminant al trăirilor lui Toader asigură nuvelei dramatismul inerent prozei autentice, contribuie la afirmarea plenară a personajului și-l pune pe cititor în fața unei realizări prozastice de care acesta nu mai avusese parte la lectura nuvelisticii noastre în anii de după război.

Aceeași căutare – și găsire! – a unor subiecte originale și a unor rezolvări artistice ingenioase ale subiectelor abordate e specifică și lui Vlad Ioviță, al cărui nume se asociază neapărat cu nuvelele ce i-au adus, în același an 1965, notorietatea: *Ce nalți sunt plopii*, *Răsul și plânsul vinului* etc. Primele două lucrări nominalizate aici impresionează prin ineditul situațiilor existențiale abordate de prozator. Dumitru, protagonistul nuvelei *Ce nalți sunt plopii*, iese prima oară în sat cu mașina sa, primită de la stat ca invalid de război, se acomodează la vorbele satului, sfătuie cu consătenii săi și totul se pare în firea lucrurilor, în afară de finalul în care Dumitru se simte incomod dacă Avram, consăteanul pe care-l invitase să taie un braț de lemne, o mai fi zăbovind cumva cu lucrul pentru care fusese invitat: „După ce mai rătăcește prin câteva hudițe, Dumitru se apropie de casă. Dar nu claxonează. Așteaptă. Poate că Avram încă nu s-a dus. N-ar vrea să vadă un străin cum nevasta o să-l scoată din mașină, cum o să-l mute, ca pe un copil, în cărucean și cum o să-l ducă în casă...”.

E multă demnitate a omului cu picioarele retezate, a ginereului pe care nici socrul său nu-l cunoaște („dacă n-am ieșit atâta vreme din casă...” se gândește Dumitru) și care simte cu toate fibrele ființei sale că și plopii, dar și oamenii satului sunt înalți („și totuși, de ce gardurile, casele, cumpenele fântânilor și, mai ales, plopii nu se lipsesc pământului, când omul îi privește de sus, din mașină?”), pus în situația de a-și accepta destinul.

Păienjenis e o nuvelă din viața lagărelor de deținuți, una de atmosferă și de sugestie, nouă prin evitarea de către prozatorul tânăr a opiniei frontale, directe, demonstrative a forțelor aflate în luptă – sovietici, pe de o parte, și, fasciști, pe de altă parte. Deținuta care

izbutește să treacă pe sub gardul de sârmă ghimpată în lagărul bărbaților e o eroină nu în ciocnirile sale cu fasciștii, ci înainte de toate în urma învingerii propriiei sale mândrii, deci tocmai datorată rezistenței pentru care fusese întotdeauna stimată („Avea o ținută mândră. Fire închisă, trecea prin viață cu «pas regal», după cum se exprimau pe vremuri colegele ei de pension. Admirația și onorurile celor din jur le primea ca pe un omagiu firesc. Era deprinsă cu ele din copilărie”). Nimerită în lagărul femeilor, mult timp a rezistat ispitelor de a merge – și ea – la „foișorul bărbaților”. Însă se decise să adere la „cele desperate” și-i spuse belgienei Rita că „vrea și ea să meargă la foișorul soldaților”. Surâse belgiana, după cum surâse altădată oberlocotenentul, și „cele două surâsuri de azi o jigniră mai dureros decât toate înjosirile fizice suportate în lagăr până acum. Șfichiuită, mândria ei se cerea răzbunată. Trebuia să spargă plasa cu orice preț, cu orice preț...”.

O atare situație-limită continua să fie la 1965 o noutate în proza scurtă de la noi, și Vlad Ioviță s-a impus cu certitudine în fața cititorului și a cercetătorului literar, noi personal elogiind modalitatea aceasta nemaiîntâlnită în altă parte a nuvelisticii est-prutene anterioare, apreciind însă mai cu seamă nuvelele iovițiene axate pe situații și personaje autohtone care îl recomandau drept scriitor al dealurilor și văilor sale natale, autor al unor nuvele pentru care urma să-l răsplătim cu laurii recunoștinței pornite din sufletul unui alt îndrăgostit de plaiul care furniza subiecte bune pentru opere valoroase. Or, Vlad Ioviță n-a întârziat să pună la îndemâna cititorului povestiri, nuvele, până la urmă și romane izvorâte din realitățile noastre autohtone, opere întemeiate pe o cunoaștere adâncă a felului de a fi al românului basarabean ori transnistrean, a obiceiurilor și tradițiilor acestui pământ, cu ecouri puternice din creația scriitorilor demni de pământul nostru strămoșesc. Prima nuvelă demnă să fie pomenită aici e *Râsul și plânsul vinului*. Moș Căprian apare în fața cititorului epocii ca un cunoscut ușor identificabil, chiar dacă era un personaj absolut nou în proza acelor ani. Bătrânul care ne întâlnea din paginile cărții cu vorbe de duh, „povățuitoare și aspre, pornite de la inimă”, se asemena cu personaje ale lui Ion Druță, dar totodată era deosebit de acestea prin firea sa, prin închinarea la tusalpatru zările să-i aducă din război cei șapte fii, nici unul însă răspunzându-i bătrânului tată, căruia nu-i rămăsese decât să-și cinstească cei șapte nepoți („mielușei bătului”), „întorcându-se spre cele patru zări și rostind vorbe neînțelese pentru copii”. Cercetătorul literar Alexandru Burlacu îl consideră „un conservator indiscutabil de tradiții...”, înrudit cu țăranii literaturii sămănătoriste”, observând în același studiu că bătrânii de felul lui moș Căprian „distonau oarecum cu acel model de *homo sovietikus* cultivat de scriitorul optimist” și că „în contextul epocii un moș Căprian, dincolo de aparențe, trebuie conceput ca un element subversiv”; mai mult, colegul Burlacu afirmă că în cazul personajelor de această factură Vlad Ioviță „e un sămănătorism ancestral de care scriitorul basarabean nu s-a debarasat până în prezent” (Alexandru Burlacu. *Texistențe*, II, 2008, p. 109) și e cât se poate de limpede că mai ales în ultima sa observație colegul nostru mai tânăr are perfectă dreptate.

Altfel zis, prin *Râsul și plânsul vinului*, dar și prin *Pază cu primejdie, Dincolo de ploaie* și alte nuvele de la 1965 și de mai târziu, Vlad Ioviță s-a dovedit un prozator

înfipt cu certitudine în solul spiritual sănătos al plaiului natal, prilejuindu-ne desfătare estetică și creștere intelectuală și sufletească în consens cu noua etapă, șaizecist-șaptezecistă, de evoluție a literaturii est-prutene.

Nu este cazul să trecem sub tăcere contribuția lui Iacob Burghiu la învierea sau reînvierea spiritului autohton sănătos al literaturii noastre în anii '60-'70. Cartea sa de debut *Soare în cârjă* (1966) aduce la inima cititorului o familie de țărani gospodari, coșași de meserie, bătrânul Costache dăruindu-i o coasă și fiului Andrei, pe care l-a dat la școli, să ajungă inginer la oraș. Că fiul a uitat de părinți, nu le trimite cel puțin o scrisoare timp de opt luni, e un „semn” al epocii noi. Tatăl încearcă să-l înțeleagă, până la urmă chiar îl înțelege când pleacă la Chișinău să-i ducă fiului cutea, ca Andrei să poată mânui ușor și liber coasa dăruită; doarme noaptea în șopron în compania guzganilor, iar dimineața despărțindu-se, fără cuvinte, de fiu, nu și de noră (alt „semn” al timpurilor noi), lăsând cutea alături de coasa pe care o găsisese în șopron, „cu vârful încă neruginit”.

Dincolo de metaforismul abundent, specific și celorlalte lucrări incluse în carte, nuvela *Coasa* e un elogiu cosașului Costache, grijii lui pentru perpetuarea meseriei rămase din străbuni, omeniei și blajinătății lui părintești, toate acestea ajungând un anti-pod al uitării de către fiul Andrei și a coasei năpădite de rugină, și a părinților pe care nu-i „fericește” barem cu o scrisoare.

Spirit sensibil la nuanțe fine ale vieții personajelor sale, Iacob Burghiu dezvăluie în chip măiestrit remușcările fiului nimerit între soția sa și tatăl Costache. După noaptea petrecută de părintele grijuliu în șopron, tatăl și fiul ies în curte și „Andrei vru să spună ceva, dar își îndreptă ochii la coasă” și „coasa tăiase cuvântul acela cu vârful ei încă neruginit”. Tatăl înțelege că fiul i se înstrăinase cumplit, de aceea „se întoarce și pleacă”. Andrei nu găsi pentru tatăl său nici o vorbă. El „rămase cu ochii în pământ, scobindu-l cu vârful sandalei”, și atunci „un vârtej de vânt veni și-l palmui”, drept care el „vru să-l ajungă pe moșneag, dar glasul soției îi puse barieră:

– Poate vii în casă?” Fiului îi rămânea numai „să-l petreacă cu ochii”, pe când „moșneagul își clătina pașii, din când în când își ducea mâna la ochi”. Impresionant este detaliul din finalul nuvelei. „Pe semne, e o povară pentru cer să ție nori grei. Trebuie să-i descarce pe pământ când îl atinge coasa fulgerului”.

Lucrată în filigran, nuvela *Coasa* ne întoarce imaginar în lumea prozei de calitate din literatura clasică și din cea interbelică, uitând de prozele cu care ne serviseră Ion Canna și ceilalți scriitori imediat postbelici educați în spiritul indicațiilor partinice al căror scop era zătrirea definitivă a elementului autohton la nivel de tematică și la cel de stilistică.

Fidelitate față de realitatea națională, inclusiv față de credințele și chiar eresurile populare, dovedește Iacob Burghiu în nuvela *Coasta de drac*, remarcabilă prin smulgerea unei soții, Dochîța, din starea seculară a femeii basarabene de slugă a bărbatului fustangiu, bețiv și satrap. Și în această proză de numai patru paginuțe scriitorul a reușit să dea glas elementului autohton generator de o binevenită prospețime a tratării lucrurilor după ce Dochîța nu-i mai rabdă soțului apucăturile urâte, nu se lasă intimi-

dată de amenințările lui Pintilie cu melesteul, ci-l înfruntă demn: „ – Dă! Încearcă!” Atunci broboada femeii „se desfăcu, răsturnând părul pe umeri”, iar „badea Pintilie crăpă un ochi mirat... Ia te uită! Deschise și pe celălalt. Visează? Dă-l naibii, că-i bun visul. Dar știi că-i frumoasă Dochița mea? Uite cum îi ard ochii... Cum de n-a văzut-o el până acum? Întoarse ochii la melesteu și zise încurcat: – Pune-l pe foc, Dochiță, și încălzește zeama, că s-au isprăvit gătejele...”

În procesul lecturii și mult timp după încheierea acesteia ne simțim, ca aieva, în arealul de viață și de simțire a atmosferei de narațiune pătrunsă de spirit național.

Un alt exemplu concludent sub aspectul abordării elementului autohton în proza scurtă a lui Iacob Burghiu din anii '60-'70 îl constituie nuvela *Plugușorul*. Nu e numai pentru învierea sau reînvierea de către scriitor a obiceiului strămoșesc de a porni în ajutorul Anului Nou cu uratul prin sat, obicei ostracizat cu strășnicie de ideologia comunistă în primii ani postbelici, dar neapărat și pentru plăsmuirea unui personaj original ca Procop, care petrecuse „ierni grele după sârma ghimpată”, la închisoare ori într-un lagăr de deținuți politici, unde „fusese îngropat de gurile rele”, ajuns acum „cu creștetul alb”. Procop o întâlnește pe iubita sa din tinerețe, Magdalena, mamă a unei tinere Magdalene, care ascultă urătura lui Procop și a băieților împreună cu care acesta a umplut satul cu *Plugul cel vechi*, care „n-a prins rugină, că-i turnat *din dor*”. Magdalena cea tânără îmbie urătorii „– Vasile, intră în casă!”, apoi zice „Intră și mata, moș Procop! Intrați toți! Mama vrea să vă încălziți, că v-a înghețat plugul!”

Întreaga nuvelă e o microsinfonie a unor sentimente refulate, zăcând în sufletele oamenilor despărțiți între ei de intemperii ale unei realități ostile omenescului, realitate din care în acel timp încerca să evadeze viața anilor '60-'70 și tot atunci, literatura noastră, inclusiv proza scurtă, întorcându-se cu fața spre problemele oamenilor acestui pământ, până atunci tabuizate cu strășnicie.

O durere neogoită a fost – parțial rămâne până în prezent – pierderea bunicilor, părinților, soților, fraților în războiul care pârjolise toată Europa. Nuvelistiții epocii căutau modalități originale de a surprinde consecințele conflagrației în viața și, esențial, în sufletele conașionalilor noștri. Nicolae Esinencu, în cartea sa de debut în proză *Sacla* (1968), intuiește aceste consecințe în faptul concret al nimeririi glontelui unui friș în traista tătucului care urma să aducă „și lui Grigoraș, și Lenuței, și lui Petrică, și lui Ochimaș, și lui Mihăluță, la toți, la toți...” pâine de la iepure, conform unei închipuiri populare. Într-o jumătate de paginuță obiceiul „pâinii de la iepure” reînvie – dureros de viu și de concret – sub pana tânărului pe atunci scriitor.

În altă proză miniaturală Nicolae Esinencu readuce în inima noastră melodia și textul cântecului românesc de veacuri *Îmbătrânesc și-mi pare rău...*, intonat de gospodarul Gavrilă spre nemulțumirea vădanei lui Ocă, încât și aceasta se surprinde repetând cântecul până „rămase Gavrilă cu gura căscată...”, iar noi, cititorii, vrăjiți de modul în care tânărul pe atunci scriitor, refractar la indicațiile partinice privind obligația de a contribui la educarea unui om sovietic nou, pune în pagina de carte o perlă folclorică națională nemuritoare.

Aproape același lucru se întâmplă în nuvela *Păsărică, mută-ți casa...*, în care melodia seculară cu acest generic se lasă prinsă într-un cu totul alt context istoric și social decât acela în care îl cunoscuse toată lumea.

Apoi scriitorul se lasă cucerit de o altă credință populară națională și așterne pe hârtie nuveleta plină de multă durere *Legenda ciocănitorei*, sporind nu numai numărul prozelor scurte axate pe motive literare autohtone, dar și calitatea nuvelor și nuvelitelor marcate de spirit local sănătos, parte a cărora nu și-au pierdut nici până azi farmecul și importanța.

Cu trecerea timpului, scriitorii tineri la care ne-am referit au evoluat semnificativ în cărțile lor noi, adâncind considerabil sondajul psihologic și intelectual al personajelor imaginate în procesul sfințirii adevărului că are sorți de izbândă acea literatură care se nutrește din sevele realității autohtone trecute prin retortele a ceea ce se numește talent artistic original și măiestrie scriitoricească mereu evoluată. Întoarcerea literaturii cu fața spre folclorul strămoșesc și spre tradițiile lăsate de scriitorii clasici și de cei interbelici, neglijați, needitați, necercetați în condițiile de după 28 iunie 1940, abordarea problemelor vieții în mod realist, fără ochelarii împrumutați de la ideologii comuniști călăuziți de politica antinațională și antipopulară leninist-stalinist-jdanovistă îndreptată spre crearea omului nou, sovietic, rusificat, străin de tradițiile naționale sănătoase au fost premisele care au favorizat apariția primelor schițe și nuvele care au depășit în anii '60-'70 literatura proletcultistă imediat postbelică. E adevărat că aceste începuturi sănătoase de creații nuvelistice apreciable în anii '60-'70 ai secolului trecut au fost puse nu numai de Ion Druță, Vasile Vasilache, Gheorghe Malarciuc și de cei câțiva debutanți talentați ai timpului; la depășirea nivelului atins de proza est-pruteană prin activitatea unui Ion Canna sau Lev Barschi au contribuit, pe măsura talentului individual și a măiestriei acumulate prin asimilarea tradițiilor naționale lingvistice și literare, și unii scriitori din generațiile vârstnice, care și-au făcut însă debutul în literatură cu întârziere, ca Alexei Marinat (născut în 1924, dar publicând prima carte abia în 1959 și prima culegere de schițe umoristice în 1968), Raisa Lungu-Ploaie (născută în 1928, dar editând prima carte de nuvele în 1962), Ion Podoleanu (născut în 1929, dar ajuns nuvelist cu prima carte abia în 1963, Vladimir Beșleagă (născut în 1931, dar publicând un singur volumaș de proză scurtă în 1963 și abandonând epica scurtă în favoarea prozei epice de proporții), Petru Cărare (născut în 1935, afirmat întâi ca poet, dând însă prima sa carte de schițe umoristice abia în 1970).

Pot fi găsite unele schițe și nuvele apreciable în creația Anei Lupan (născută în 1922) și a lui Gheorghe Gheorghiu (născut în 1929), dar acești autori nu se înscriu în lista scriitorilor cu contribuții certe în nuvelistica de calitate.

Oricum, cercetarea prozei scurte est-prutene sub aspectul întoarcerii scriitorilor cu fața spre viața materială și spirituală a meleagului natal, spre tradițiile seculare ale poporului, spre istoria adevărată a acestuia, proces început în anii '60-'70 ai veacului trecut, este o problemă a științei filologice care necesită să fie studiată în continuare, aprofundată până la obținerea unei imagini critico-literare veridice a nuvelisticii noastre de calitate în etapa contemporană.